

หลักครู

ของพระโพธิวงศาจารย์ เจ้าคณะมณฑล

คณสถานศึกษา วัดสุทัศน์ชนดา จังหวัดนครราชสีมา

พิมพ์ถวายในงานรับพระราชทานสมณะศักดิ์

เป็นที่พระธรรมปาโมกข์

พ.ศ. ๒๔๗๒

คำนำ

ในพระรชกาลนี้ พระเดชพระคุณ เจ้าคุณ
โพธิวงศาจารย์ ได้แต่งหนังสือเรื่องหนึ่ง ให้ชื่อว่า
หลักครู เป็นหนังสือแนวสอนเพื่อเป็นคัมภีร์สำหรับ
พระธรรมกถึก ถือเป็นหลักในการสั่งสอนประชาชน
ให้มีศีลธรรม การแต่งหนังสือนี้ได้สำเร็จลงใน
วันปวารณา ก็พอดีกับเวลาที่บรรพชาศิษยานุศิษย์
ได้ทราบว่าท่าน จักได้รับพระราชทานสมณะศักดิ์เป็น
ที่พระธรรมปาโมกข์ ต่างพากันขี้นขี้นที่บรรพเทีง
ตาม หวังจักสนองพระคุณในโอกาสนี้ จึงได้ขอรับ
พิมพ์หนังสือนี้ถวาย เพื่อท่านได้แจกจ่ายเป็น
ธรรมบรรณาการแก่ท่านผู้มีเมตตาจิตต์ ในการมุงคด
นี้ หวังว่าผู้ที่ได้รับหนังสือนี้จักมีความยินดีโดย
ทั่วกัน ๆ

ถนุสถานศิษย์

วัคส์ทชจินดา จังหวัดนครราชสีมา

วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๒

คำปรารภ

อันหนังสือหลักครูเล่มนี้ ที่แต่งขึ้นด้วยมาคำนึง
ถึงการเทศนาที่เป็นไปอยู่ทุกวันนี้ มักนิยม ทำเป็น
พิธีโดยส่วนมาก ผู้แสดงก็มุ่งให้ ไพเราะห้ ด้วย
สำนวนโวหารของตนเองบ้าง ของเก่าอันมีอยู่ในใบ
ลานบ้าง ทั้งมุ่งให้เป็นทำนิตำนอง ผู้ฟังระเข้าใจ
ในถ้อยคำหรือไม่ ไม่ค่อยจำนนัก ฝ่ายว่าผู้ฟังเล่า
บางเหล่าฟังจบลงแล้ว ก็ถือว่าเป็นอันได้บุญที่
เคี้ยว บางเหล่าที่มีภูมิบ้าง พอคงค้นฟังก็เอาความ
คิดความเห็นของตนเข้าไปวัดคอบหักคะแนน พอ
ฟังจบลงก็ตั้งตนเป็นกรรมการ ตัดสิน ว่าเทศน์ดี หรือ
ไม่ดี ไม่มุ่งนักใน อันที่ จะ รัยความรู้ความวิจาร
อรรถธรรมจากผู้อื่น ๆ เพื่อ จะ เปลื้อง ความนิยม
ในทางอันมีผลน้อยอันเสีย นำผู้เทศน์มุ่ง แสดง ทำ
นองพูด ๆ เพื่อให้ ผู้ฟังเข้าใจง่าย แลเพราะความ
นิยมของผู้ฟังให้เห็นว่า การจกจำนำข้ออรรถธรรม

ไปปฏิบัติได้นั้นเป็นบุญอันเล็ก ๆ จึงได้แต่งตั้งหนังสือ
หลักสูตรชั้น^{๕๕} เพื่อให้ได้ผลในการสอน อบรมแก่
เด็กนักเรียน และสอนประชากรราษฎรให้^{๕๖} มีศีลธรรม
คือเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ
กรมหลวงชินวราลงกรณ สัมเด็จพระสังฆราชเจ้า
ทรงประกาศให้พระสงฆ์ทำการสอน ตลอดสยาม
รัฐสีมามีเขต สำหรับมณฑลนครราชสีมา แล
มณฑลอุดร ก็ให้ส่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายสงฆ์ให้จัดทำ
การสอนทุกจังหวัด ทั้งสองมณฑล เมื่อได้ส่งไป
แล้ว ส่วนตนก็ให้ทำการทั้ง^{๕๗} นของพระเดชพระคุณ
คือในพรรษาออกจากอาวาสที่ตนอยู่ ก็ให้จาริกไป
สั่งสอนในที่ซึ่งที่ตำบลต่าง ๆ แขวงต่าง ๆ ในจังหวัด
นครราชสีมาส่วนไกล เมื่อพ้นพรรษากาลแล้ว
ก็ให้จาริกไป สอน ส่วนไกล ตลอด จังหวัดชัยภูมิ
จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดอุบลราชธานี
และจังหวัดอุบลราชธานี^{๕๘} สันนิษฐาน^{๕๙} ถึงอาวาส
เดิม รวมเวลา ๕ เดือนเศษ ว่างที่ไปนั้นนอกจาก

การสอน ก็ได้นำให้เด็กนักเรียนทำพิธีพุทธมามกะ
ทุกจังหวัด เพื่อให้เป็นตัวอย่างไว้ จำนวนผู้ที่ได้
ทำไปแล้ว โดยประมาณสามพันเศษ ก็และขณะที่
ไปได้สังเกตผู้ที่ทำการสอนยังมีบกพร่องอยู่บาง ประ
การ อาศัยเหตุนี้จึงได้แต่งตั้งสื่อหลักครุเล่มนี้ พอ
เป็นแนวสอนเพื่อให้ดำเนินรตาม ส่วนบทที่จะสอนก็
ให้เลือกขรรวมที่เหมาะสมกับวิถีปฏิบัติตามประกาศนั้น ๆ

พระโพธิวงศาจารย์ (ติสฺโส อ้วน)

เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา

วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา

วันที่ ๓๘ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๕๓๒

หลักครู

อันผู้สอนธรรมทั้งหลาย ย่อมมีความมุ่งหมาย
ลงรอยอย่างเดียวกัน คืออยากให้ผู้สำเหนียกตั้งใจ
สทัญจนำคำสั่งสอนไปพิจารณา ให้เห็นถูกทางแล้ว
แลปฏิบัติตาม แต่ความประสงค์อันนี้ ย่อมได้ผล
มากน้อยต่างกันตามความสามารถของผู้สอน ความ
สามารถในที่นี้ มิได้หมายแต่เพียงภูมิวิชาความรู้
เท่านั้นก็หามิได้ หมายถึงความมีอุบายอันฉลาด
ในเชิงสอนแลวางตนสมฐานะของผู้เป็นครูกด้วย อัน
ธรรมดาว่า การที่จะรักษาโรคให้หาย ก็เพราะ
หมอรู้จักลักษณะของโรค รู้จักสมุฏฐานของโรค
แล้วจึงประกอบยาบำบัดให้ถูก กับโรค แม้บุคคล
ที่เป็นพลเมืองดี ก็เพราะผู้เป็นครูมีความฉลาด
ในเชิงสอนโดยแท้ การสอนที่จะดีก็อาศัยระเบียบ
เป็นหลักให้ยึดเหนี่ยว เหมือนหมอกที่จะชำนาญย่อม

อาศัยตำรา เป็นหลักคุณนั้น ทั้งนี้จึงใคร่จะฝัง หลัก
 ทรายทางไว้ พอเป็นที่หมายกำเนิรการไปพลางกว่า
 จะได้หลักที่คดียิ่งกว่านี้ เพราะสิ่งทีคคิขนก่อน ขาง
 ประการ สู้สิ่งทีคคิขนภายหลังไม่ได้ เหมือนอายุ
 ในวันนี้อย่อมแก่กว่าอายุในวันวานนี้เป็นธรรมดา หลัก
 ทีจะจคนนมีขอความคังคือไปนี้ ๆ

บทที่ ๑

ธรรมดาว่าผู้เป็นครู เมื่อ จะ ทำการ สอน ควร
 บำเพ็ญพรตสมาธิให้ มาก่อน แล้ว จึง ทำการ สอน
 ภายหลัง ก็พรตสมาธินั้นมี ๔ อย่าง คือ ๑ เมตตา
 คุณ ขันใจ แก่ คังใจ ส่งความ รักใคร่ไปให้ แก่ผู้อื่น
 ถอนความเกลียดชังจากผู้อื่น ๒ กรุณา คุณขัน
 ใจแก่อังใจช่วยทุกข์ของผู้อื่น พอทีจะ ช่วยได้ ก็
 ช่วยเต็มสามารถ งคการเขียดเขียนผู้อื่น ๓ มุทิตา
 คุณขันใจแก่อังใจยินดีต่อผู้อื่น ในเมื่อเห็นผู้อื่น ใด

คิยได้คิย ถอน ความ ถุขยา ลากผล จาก ผู้อื่น
 ๕๐ เบกชาคณชอนันโตแกตังใจวางเฉยในเหตุการณทั้ง
 มวล แต่ไม่ใช่เฉยที่ปราศจากสติ คือเฉยในเมื่อได้
 วิจารณ์เห็นว่าหมคอำนาจ ของ เมตตา กรุณา แลเมทิตา
 ที่ใดแผ่ไปแล้วจึงเฉย คณทั้ง ๕ นั้น เมื่อ ผู้ เป็นครู
 ขำเพ็ญให้เกิดให้มี ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่
 เคารพนับถือของผู้ฟัง และเป็นผู้ฉลาดในเชิงแสดง
 ธรรม ๕ อย่าง คือ ๑ ในเชิง ชี เหตุ ชี ผลของ เรืองที่
 แสดงนั้นให้แจ่มแจ้งแก่ผู้ฟัง ๒ ในเชิงชักชวนให้ผู้
 ฟังถือเอาตามที่ตนได้ วิจารณ์ โดยถูกต้อง ตามทาง
 ที่ชอบ ๓ ในเชิงชักชวนให้ผู้ฟังอาจหาญในสัมมา
 ปฏิบัติ ๔ ใน เชิงชักชวนให้ผู้ ฟัง ระวังใน สัมมา
 ปฏิบัติ คณคือลักษณะทั้ง ๕ นั้น เมื่อผู้เป็นครูขำเพ็ญ
 ให้เกิดให้มีแล้ว ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งความนิยมยินดี
 เลื่อมใสของผู้ฟัง ๖ และเป็นผู้ฉลาดในเชิงสอนด้วย
 วิธี ๓ อย่าง คือ ๑ ในเชิงกำหราบหรือข่มขี้ ในเมื่อ

ถึงคราวที่ควรกำหราบ หรือ ช่ม ชี้แก่ผู้ ที่ควรจะต้อง
 ทรมาณเช่นนั้น ๒ ในเชิง ประค้ำ ประคอง อัมชใน
 คราวที่ จะต้องทำเช่นนั้น แต่ให้เหมาะกับผู้ ที่ควร
 จะต้องทำเช่นนั้น ๓ ในเชิงที่ทำตนของคนให้เป็น
 ตัวอย่างอันดีเพื่อให้ประพฤติกาม ทั่วว่า ถึงทั้ง
 มวลที่จะสำเร็จย่อมอาศัยการบังคับอย่าง ๑ อาศัย
 การเอาอกเอาใจอย่าง ๑ อาศัยได้ เห็นทั่ว อย่างที่
 ปรากฏชัดเจนอย่าง ๑ ๓ อย่างนี้ เมื่อ
 ผู้เป็นครูบรมกัแล้ว ย่อม เป็น ที่ ตั้งแห่งความยำ
 เกรงของผู้ฟัง ฯ

บทที่ ๒

อันพลเมืองทุกหมู่เหล่า เมื่อแยกออกเป็น ๒ จำ
 พวก คือเหล่าที่เป็นหลักเป็นแก่นอันมั่นคงของชาติ
 เหล่าที่เป็นกะพี้เป็นเปลือก เป็นกาฝาก ของชาติ ๑ ฯ
 พวกที่เป็นหลักเป็นแก่นนั้นก็มี ๒ คือ เดิมเป็นผู้ยาก

จนแล้วทั้งคนชนโคตัวเอง ๑ และเป็นผู้ได้รับมรดกจาก
 พ่อแม่ ๑ ทั้ง ๒ พวกนี้มีมุ้งผลที่ติดประอบเหตุที่ติด
 ต่อกันคือ ภาวะการไม่พลาดคาคการไม่ผิด ประอบกิจ
 ใ้ได้ผลสมกับเหตุเสมอไม่มีเสียหาย หากมีอุปสรรค
 ชักชอง มีสิ่งมาขัดขวางถึงแก่ทรุดหรือล้มเลิก ก็ไม่
 ท้อแท้พยายามแก้ไขหาบายอย่างอื่น ออกสาหะยาก
 ย้นจนกว่ากิจนั้น ๆ สำเร็จทีเคียว ๆ ส่วนที่เป็นกะพี
 เป็นเปลือกเป็นกาฝากของชาตินั้น แยกออกเป็น ๓
 จำพวก คือ ๑ มุ้งผลที่ติดแต่ไม่ประอบเหตุพอที่จะ
 ใ้ได้ผลสมมุ้ง ๒ มุ้งผลที่ติดแต่ประอบเหตุไปใน
 ทางที่ผิดก็มิได้ผลสมมุ้ง ๓ มุ้งผลที่ติดประอบเหตุ
 ที่ถูกต้องดี แต่มีสิ่งขัดขวางก็มิได้ผลสมมุ้ง ๆ จำ
 พวกที่ ๑ ซึ่งว่ามุ้งผลที่ติด แต่ไม่ ประอบเหตุ พอที่
 จะให้ ได้ผลสมมุ้งนั้น ขางเหล่านี้มีความประมาท
 คิดเสียว่าตนเป็นผู้มีผู้ได้รับมรดกมาจากพ่อแม่ ถึง
 ไม่ประอบกิจอะไรก็คงไม่ยากจน แต่หาได้คิดไม่ว่า

ทวีป^{๖๕}ทงมวลด ถ้าไม่^{๖๕}อตสาหะ แลวง^{๖๕}หามา^{๖๕}เพิ่ม^{๖๕}เคิม
 มี^{๖๕}แต่^{๖๕}ใช้^{๖๕}จ่าย^{๖๕}โดย^{๖๕}ส่วน^{๖๕}เค็ยว ย่อม^{๖๕}หมค^{๖๕}ไป^{๖๕}สิ้น^{๖๕}ไป
 เปน^{๖๕}ขรร^{๖๕}มค^{๖๕} ส่วน^{๖๕}ผู้^{๖๕}เป^{๖๕}น^{๖๕}ค^{๖๕}ัน^{๖๕}ส^{๖๕}ก^{๖๕}ล^{๖๕}ที่^{๖๕}ไ^{๖๕}ด้^{๖๕}ข^{๖๕}ว^{๖๕}น^{๖๕}ข^{๖๕}ว^{๖๕}ย^{๖๕}ห^{๖๕}า
 ทวีป^{๖๕}ไว้^{๖๕}ให้^{๖๕}ผู้^{๖๕}ป^{๖๕}าง^{๖๕}หล^{๖๕}ง^{๖๕}ไ^{๖๕}ด้^{๖๕}ร^{๖๕}ับ^{๖๕}ม^{๖๕}ร^{๖๕}ค^{๖๕}ก^{๖๕} ค^{๖๕}้วย^{๖๕}อ^{๖๕}า^{๖๕}ก^{๖๕}ว^{๖๕}
 ล^{๖๕}ำ^{๖๕}ย^{๖๕}าก^{๖๕}ค^{๖๕}ร^{๖๕}า^{๖๕}ค^{๖๕}ร^{๖๕}ำ^{๖๕}ท^{๖๕}ย^{๖๕}เล^{๖๕}ือ^{๖๕}ค^{๖๕}ต^{๖๕}า^{๖๕}ก^{๖๕}ว^{๖๕}ระ^{๖๕}เท^{๖๕}็น^{๖๕} อ^{๖๕}ย^{๖๕}ำ^{๖๕}ไ^{๖๕}น^{๖๕}ั้น^{๖๕}ไม่^{๖๕}
 แล^{๖๕}เห^{๖๕}น ๑ แล^{๖๕}ก^{๖๕}แ^{๖๕}ก^{๖๕}ว^{๖๕}ำ^{๖๕}เร^{๖๕}ำ^{๖๕}ม^{๖๕}ัง^{๖๕}มี^{๖๕}อยู่^{๖๕}ค^{๖๕}ง^{๖๕}นี้^{๖๕} แล^{๖๕}ว^{๖๕}ก^{๖๕}ั^{๖๕}ง^{๖๕}ค^{๖๕}ก^{๖๕}าร^{๖๕}
 ย^{๖๕}่^{๖๕}ระ^{๖๕}ก^{๖๕}อ^{๖๕}ย^{๖๕}ก^{๖๕}ิ^{๖๕}จ^{๖๕}ท^{๖๕}ง^{๖๕}ม^{๖๕}ว^{๖๕}ล^{๖๕}เด^{๖๕}็^{๖๕}ย^{๖๕} ข^{๖๕}าง^{๖๕}เ^{๖๕}ล^{๖๕}ำ^{๖๕}ที่^{๖๕}ไม่^{๖๕}ไ^{๖๕}ด้^{๖๕}ร^{๖๕}ับ^{๖๕}ม^{๖๕}ร^{๖๕}ค^{๖๕}ก^{๖๕}
 จ^{๖๕}า^{๖๕}พ^{๖๕}อ^{๖๕}แม่^{๖๕}ก^{๖๕}ั^{๖๕}ท^{๖๕}้อ^{๖๕}ใจ^{๖๕} ค^{๖๕}้วย^{๖๕}ค^{๖๕}ิ^{๖๕}ว^{๖๕}ำ^{๖๕}ค^{๖๕}ุ^{๖๕}น^{๖๕}เป^{๖๕}น^{๖๕}ผู้^{๖๕}ช^{๖๕}ะ^{๖๕}ม^{๖๕}อ^{๖๕}ก^{๖๕}เช^{๖๕}อ^{๖๕}ญ^{๖๕}
 ใจ^{๖๕}ไม่^{๖๕}มี^{๖๕}ผู้^{๖๕}ส^{๖๕}ัน^{๖๕}ย^{๖๕}ส^{๖๕}น^{๖๕}อ^{๖๕}ัม^{๖๕}ช^{๖๕}ุ^{๖๕} จ^{๖๕}ะ^{๖๕}ท^{๖๕}อ^{๖๕}อ^{๖๕}ย^{๖๕}ำ^{๖๕}ง^{๖๕}ไร^{๖๕} ๆ^{๖๕}ก^{๖๕}ั^{๖๕}ค^{๖๕}ง^{๖๕}พ^{๖๕}น^{๖๕}ฐ^{๖๕}า^{๖๕}น^{๖๕}
 ช^{๖๕}ิ^{๖๕}น^{๖๕}ให้^{๖๕}ส^{๖๕}ง^{๖๕}ไม่^{๖๕}ไ^{๖๕}ด้^{๖๕} แ^{๖๕}ก^{๖๕}เ^{๖๕}ห^{๖๕}า^{๖๕}ไ^{๖๕}ด้^{๖๕} ค^{๖๕}ิ^{๖๕}ค^{๖๕}ิ^{๖๕}ไม่^{๖๕}ว^{๖๕}ำ^{๖๕}ค^{๖๕}ว^{๖๕}ำ^{๖๕}ม^{๖๕}ม^{๖๕}ัง^{๖๕}ค^{๖๕}ั^{๖๕}ง^{๖๕}ค^{๖๕}ั^{๖๕}ย^{๖๕}
 ทวีป^{๖๕}สิ้น^{๖๕} ย^{๖๕}่อม^{๖๕}เก^{๖๕}ิ^{๖๕}ค^{๖๕}แ^{๖๕}ก^{๖๕}เ^{๖๕}ต^{๖๕}ส^{๖๕}ำ^{๖๕}ห^{๖๕}ะ^{๖๕}ก^{๖๕}ร^{๖๕}ร^{๖๕}ม^{๖๕}ท^{๖๕}ง^{๖๕}น^{๖๕}ัน^{๖๕} ค^{๖๕}ว^{๖๕}ำ^{๖๕}
 จ^{๖๕}ริง^{๖๕}ค^{๖๕}น^{๖๕}ย^{๖๕}ง^{๖๕}ค^{๖๕}ั^{๖๕}ย^{๖๕}ค^{๖๕}น^{๖๕}ให้^{๖๕}ท^{๖๕}ำ^{๖๕}ก^{๖๕}าร^{๖๕}ง^{๖๕}าร^{๖๕} ค^{๖๕}ั^{๖๕}ย^{๖๕} ค^{๖๕}ว^{๖๕}ำ^{๖๕} ข^{๖๕}ำ^{๖๕}ก^{๖๕}ย^{๖๕}ัน^{๖๕}ไม่^{๖๕}
 ท^{๖๕}้อ^{๖๕}ถ^{๖๕}อ^{๖๕}ย^{๖๕} น^{๖๕}เ^{๖๕}อง^{๖๕}เป^{๖๕}น^{๖๕}ตัว^{๖๕}อ^{๖๕}ต^{๖๕}ส^{๖๕}ำ^{๖๕}ห^{๖๕}ะ^{๖๕}ก^{๖๕}ร^{๖๕}ร^{๖๕}ม^{๖๕}เป^{๖๕}น^{๖๕}ย^{๖๕}่อ^{๖๕}เก^{๖๕}ิ^{๖๕}ค^{๖๕}แ^{๖๕}ห^{๖๕}่ง^{๖๕}
 ทวีป^{๖๕} ค^{๖๕}ั^{๖๕}ย^{๖๕}ว^{๖๕}ำ^{๖๕}ท^{๖๕}วี^{๖๕}ป^{๖๕}ท^{๖๕}ง^{๖๕}ม^{๖๕}ว^{๖๕}ล^{๖๕}ย^{๖๕}่อม^{๖๕}เก^{๖๕}ิ^{๖๕}ค^{๖๕}จ^{๖๕}า^{๖๕}ก^{๖๕}า^{๖๕}ร^{๖๕}ง^{๖๕}าร^{๖๕}
 ท^{๖๕}ค^{๖๕}อ^{๖๕}ง^{๖๕}ก^{๖๕}ระ^{๖๕}ท^{๖๕}ำ^{๖๕}ท^{๖๕}ง^{๖๕}น^{๖๕} เ^{๖๕}อ^{๖๕}ง^{๖๕}ค^{๖๕}น^{๖๕}ก^{๖๕} ค^{๖๕}อ^{๖๕}ส^{๖๕}ำ^{๖๕}ห^{๖๕}เ^{๖๕}น^{๖๕}ย^{๖๕}ก^{๖๕}ว^{๖๕}ิ^{๖๕} ท^{๖๕}ำ^{๖๕}
 ก^{๖๕}า^{๖๕}ร^{๖๕}ง^{๖๕}าร^{๖๕}ให้^{๖๕}ร^{๖๕}ู^{๖๕}พ^{๖๕}อ^{๖๕}ส^{๖๕}ม^{๖๕}ญ^{๖๕}ิ^{๖๕} แ^{๖๕}ล^{๖๕}ว^{๖๕}ก^{๖๕}ั^{๖๕}ง^{๖๕}ม^{๖๕}ือ^{๖๕}ก^{๖๕}ระ^{๖๕}ท^{๖๕}ำ^{๖๕}ก^{๖๕}า^{๖๕}ร^{๖๕}ง^{๖๕}าร^{๖๕}

ตามหน้าที่ด้วยความ อคติหาหะเต็ม สามารถ และ
 ประพฤติคนให้คงอยู่ใน คีล ขรรณด้วยดี ทั้งรู้จัก
 ก้าวรรักษาคนให้พ้นจากความขวยเจียม เท่านั้นก็จัก
 เป็นผู้มีมิตงคนโตด้วยดี แต่ผู้ที่ยากจนหาได้คิด
 เห็นเช่นนั้นไม่ จึงมีแต่ความท้อใจในการงารและกลัย
 มัวแต่เสกอยู่ว่าเราจน ๆ อย่างนี้ แล้วก็สิ้นหวังใน
 การที่จะทำตนให้เป็นคนมั่งมี เป็น อนึ่งค การประ
 กอบกิจทั้งมวลเสีย ๆ บทกลทั้ง ๒ ประเภทที่กล่าว
 มานี้อาจทายนิสสัยใจคอได้ อีกอย่างหนึ่ง คือคน
 เช่นนี้เมื่อได้เห็นการงารส่วนใหญ่โต ย่อมมีความ
 ขยาดขบั่นกลัวเกรงเท่ากับเห็นมหาภัยก็เลยท้อใจ
 ไม่หาญทำกิจอันนั้น เพราะเห็นเป็นเหลืออย่างว่าแรง
 ครั้นเห็นการงารส่วนเล็กน้อย ก็เกลียดข้งเท่ากับ
 เห็นอาจม เพราะเห็นเป็นเคียดตำไม่สมภูมิ ถึงค
 การที่จะทำกิจนั้น ๆ เสีย เมื่อมามัวเขียน วงถลัว
 วงเกลียดสำหรับหลอกลตนเองอยู่เช่นนั้น ก็เลยหค

มือหัดคัน ไม่ประกอบกิจอะไรทั้งสิ้น เป็นแต่อยู่ซื่อ ๆ
 กินซื่อ ๆ นิ่ง ๆ นอน ๆ ให้แมลงวันค่อมอยู่เท่านั้น ก็
 ไม่ผิดอะไรกับคนขี้บ่จวนสิ้นใจ เมื่อเป็นดังนี้ ผล
 ที่มุ่งหมายก็ย่อมไม่สำเร็จโดยหวัง ๆ จำพวกที่ ๒
 ซึ่งว่ามุ่งผลที่ดี แต่ประกอบเหตุไปในทางที่ผิดก็
 ไม่ได้ผลสมมุ่งนั้น คือมีความเห็นว่า การแสวงหา
 โภคทรัพย์ที่จะลงทุนลงแรงทำไรรู้ว่า ค้าขายก็ตราก
 ตรำเกินไป สู้อลงทุน ลงแรง แสวงหาการงานส่วน
 ง่าย ๆ ไม่ได้ เมื่อมีความเห็นชอบเช่นนั้นแล้ว ก็ตั้ง
 ตนเป็นเจ้าแห่งการพนันต่าง ๆ ย่าง ประพฤติไปใน
 ทางโจรกรรมคือลักขโมยปล้นสุมทรัพย์อย่างซึ่งฉ้อโกง
 หลอกลวงบ้าง ยิ่งแถมประพฤตินักเลงผู้หญิง
 นักเลงสุรายาฝิ่นนักเที่ยวคุดหนังกุลครบ้าง เมื่อความ
 ประพฤติเช่นไปเช่นนั้น ย่อม เป็นไปในทางเสื่อมสิ้น
 เสื่อมศักดิ์ เสื่อมยศเสื่อมอายุ รวมความก็คุดขอม
 มอดกายถวายเป็นชีวิตให้เป็น เครื่องพลั่วแก่ ความชั่วทั้ง

มวล เหมือนนมคั่วของคนโยนลงเหวอันลึกเช่น
ผลที่มุ่งหมายย่อมไม่สำเร็จโดยหวัง ๆ จำพวกที่ ๓
ซึ่งว่ามุ่งผลที่ตกประกอยเหตุก็ถูกต้องดี แต่มีสิ่งมา
คักรอนก็ไม่ได้ผลสมมั่งนั้น คือ บางเหล่ามีความ
ตั้งอกตั้งใจประกอยการงารเป็นต้นว่าลงทุนลงแรงทำ
ไว้ในค้าขายตามอนรูปของตน ๆ แต่ขาดคราวกิน
ฟ้าอากาศไม่อำนวยความสะดวกทำให้เสียผลไปบ้าง บางคราว
พระเชษฐภักย์กับคู่แข่งกันทำให้เสียผลไปบ้าง บาง
คราวเกิดขวยเจ็บเหลือวิสัยที่จะประกอยการงารก็ทำ
ให้เสียผลไปบ้าง บางเหล่าประกอยการงารได้ผล
แล้ว เมื่อซื้อขายควรจะได้ราคาเต็มจำนวน กลาย
เป็นได้ราคาลดจำนวนไปบ้าง บางเหล่าถึงคราว
เกี่ยวเกี่ยวข้าวที่ตนทำได้แล้ว แลกลขายให้ลูกค้าไทย
ราคาที่ถูก ครั้นถึงคราวยกค้าขายเขินลง กลบไป
ช้อจากลูกค้าที่ตนขายให้ นั้น โดยราคาแพงบ้าง บาง
เหล่าทอดทิ้งขระในกิจที่เคยทำมาแต่พ่อแม่ ขู่ยาคา

ยายไปเสีย เช่นเคยมันฝ่ายไหนใหม่ ทอเครื่องนุ่ง
 ห่ม ผืนเชือกสำหรับไถนาขี้เกวียน จักหวาย
 สำหรับผูกมัดวัวควายเครื่องใช้สอย ลานเสื่อสานเสื่อ
 ลาน ครุสานกระบุงช่างเหล็กช่างเงินช่างทองช่างไม้
 เหล่านี้เป็นตัวอย่างบ้าง บางเหล่าการไปมาซื้อขาย
 ที่ตลาด . แต่ก่อนระยะทางสามสี่ร้อยเส้นก็อดสาหัส
 หายไปมาได้ บัดนี้เพียง ยี่สิบ เส้นของขบวนยนต์
 ได้กำไรสี่ห้าห้าศตางค์ ก็เป็น ค่าวยนต์ ยังแถม
 เป็นค่าคหณังคกรอีกด้วย เมื่อมีเหตุการณ์ต่างๆ
 เป็นเครื่องศัตว์อนเช่นนี้ ผลที่มุ่งหมาย ก็ ย่อมไม่
 สำเร็จโดยหวัง ๆ ความ เป็นไป ของ มงคล ทั้ง ๓
 จำพวกที่เป็นไปเช่นนั้น ล้วนเป็นสิ่งสังหารความเจริญ
 รุ่งเรืองเท่ากับเป็นตัวโรคระบาทว์ อันร้ายแรง ที่เคี้ยว
 ที่ มิว เมา ประ มาท และความท้อ ถอยไม่ ประ กอบ กิจ
 ะไร ๆ ทั้งสิ้น เป็นตัวโรค ของ เหล่า จำพวกที่ ๑ ๆ
 ความประพฤติกู้ชั่วเสียหาย เป็นตัวโรค ของ เหล่า

จำพวกที่ ๒ ๆ ความ ถูกขยับ ถูกเขี่ยค ด้วย เหตุทั้ง
 ภายในภายนอกทั้งรูไม่เท่าเอาไม่ทัน ทั้งคนยุคคน
 สมัย มัวไปนิยมแต่ของชาว ต่างประเทศค ถูกคหมิ่น
 ของตนเอง อันเป็นเครื่องมาคักรอนหน้าที การ งาม
 ของคนให้ย่อยยับไป ทั้งมวลนี้เป็นตัวโรคของเหล่า
 จำพวกที่ ๓ ๆ เมื่อเหตุการณ์เป็นดังนี้ ท่วงทีจะแก้
 โรคเหล่านี้ให้หาย มีอยู่ ก็แต่คำสั่งสอน ที่ พระ
 บรม ศาสตราได้ ทรง แสดงไว้ ได้ ทรง บัญญัติไว้ โดย
 เอนกนัยมีคณคจ โอสถสำหรับบำบัดโรค คือความ
 ซื่อสัตย์ให้ประลัยไป ด้วย เหตุนี้ จึงควรเลือก
 คำสั่งสอนที่เหมาะสมสำหรับบำบัดโรคของเหล่าจำพวก
 ที่ ๑ คือ ขแข็งเหตุผลในการที่มัวเมาประมาณ ที่อ
 ถอยไม่ประกอบด้วยอะไร ๆ นั้น ให้เห็นว่าเป็นโทษ
 อันชั่วร้าย สำหรับคักรอนคุณความดีของเขาเอง
 และสกุลของเขาเอง เมื่อเห็นชัดเช่นนั้นด้วยปัญญา
 ของเขาแล้ว ก็จะได้สำมาทานถ่อมมันด้วยคุณ คือ

ความเพียรอันอาจหาญในกิจ แลคุณคือขันติความ
 อุตกถัน ๕ ทนทานในกิจ เช่นอาทิ เท่านั้น ก็จักเป็น
 พลเมืองดีได้ ๆ แลควรเลือกคำสั่งสอนที่เหมาะสม
 สำหรับบำบัดโรคของเหล่าเจ้าพวกที่ ๒ นั้น คือ ช
 แรงเหตุผลในการประพฤติตน เป็นนักเล่น การ
 พนัน และเป็นนักเลงกระทำโจรกรรม เป็นต้น ให้
 เห็นว่าเป็นโทษอันชั่วร้าย สำหรับ ตัดรอน คุณความดี
 ของเขาเอง แลสกุลของเขาเอง เมื่อเห็นชัดเช่น
 นั้นด้วยปัญญา ของเขา แล้ว ก็จะได้ สมาทาน ถ้อยมั่น
 ด้วยคุณ คือ คิล ๕ หรือกัลยาณธรรมเป็นอาทิ เท่า
 นั้นก็จักเป็นพลเมืองดีได้ ๆ แลควรเลือกธรรมที่เหมาะสม
 สำหรับบำบัดโรคของเหล่าเจ้าพวกที่ ๓ นั้น คือ ช
 แรงเหตุผลในการขาดความรู้ศิลปวิทยา แล
 บ่อหย่อนในกิจให้เห็นว่าเป็นโทษอันชั่วร้าย สำหรับ
 ตัดรอนหน้าที่การงานของเขาเอง แลสกุล ของ
 เขาเอง เมื่อเห็นชัด เช่นนั้น ด้วยปัญญา ของเขา

แล้ว ก็จะได้สมาทาน ถ้อยคำนั้นด้วยคุณ คือ สติ
 สัมปชัญญะ อันควรให้เข้าไปในอกุศลธรรมทั้ง
 มวล เท่านั้นที่จักเป็นผลเมืองดีได้ ๆ ก็และการช
 แฉงเหตุผลให้บุคคลทั้ง ๓ จำพวกนี้ กลับ ความ คึก
 ความเห็นความประพฤติกของตน ๆ เสียได้เป็น ข้อ สำ
 คัญยิ่ง การที่ฉลาดในเชิงสอนเช่นนั้น เป็นหลักครุ
 สำคัญประการหนึ่ง ๆ

บทที่ ๓

อันผลเมืองบางเหล่ามีความเห็นว่า คำสอนทาง
 พระพุทธศาสนาเป็นทางไม่ สดวกใน การ อาชีพ ดังนั้น
 ที่เห็นเช่นนั้นแคบไป เพราะว่าพระบรมศาสดาผู้เป็น
 เจ้าของ พระพุทธศาสนา ที่ทรงสั่งสอน แม่ มี นัย
 เป็นอันมากกต เมื่อขอลงแล้วก็คือ เพื่อให้ละความ
 ขว้าง่าเพ็ญความดีเท่านั้น การอาชีพขอข้อมอยู่
 ในการข่าเพ็ญความดีแล้ว เพราะว่า การอาชีพที่

เป็นหลักสำคัญของสามัญชน ก็ได้นัก การ ช่าง
 ต่าง ๆ การค้าขายต่าง ๆ การเพาะปลูกต่าง ๆ การ
 เป็นตูกจ้างในสถานต่าง ๆ การทิ้งมวลเหล่านี้ เมื่อ
 ประกอบเต็มสามารถโดยสุจริตแล้ว ชื่อว่าบำเพ็ญ
 ความดี ย่อมอันวยผลให้เป็นผู้มั่งคั่ง ด้วยทรัพย์
 สิ้น ความสมบรูณ์ด้วยทรัพย์สิ้น ย่อมเป็นผลข้อ
 ประสงค์^๔ปัจจุบัน^๒คนแรก ของพระพุทธศาสนา เพราะ
 ว่าประโยชน์^๑ปัจจุบัน^๑เป็นยพื้นฐาน^๕เบื้องต้น^๑ของสัมปราชัย
 กัตถประโยชน์^๑แลปรมัตถประโยชน์^๑ เหตุนี้สัมมา
 อาชีวะ^๑แลสัมมาวายามะ^๑ จึงเป็นองค์ส่วนหนึ่งแห่ง
 มัชฌิมาปฏิปทา พระพุทธศาสนาหาได้สรรเสริญ
 คนเกียจคร้าน^๑ไม่ ย่อมตีความเกียจคร้าน^๑ที่ไม่ประ
 กอบการงารว่าเป็นทางขายนะเสียดอีก ฟังยถลักษณะ
 ทักสัน^๕ธรรม^๕จนมาวินิจฉัยว่า ธรรมเหล่านี้^๕โคไม่
 ไป^๕เพื่อ^๕ความ^๕เกียจคร้าน^๑ เป็น^๕ไป^๕เพื่อ^๕ความ^๕หมั่น
 ความขยัน^๕โดย^๕ส่วน^๕เดียว ธรรมเหล่านี้^๕ชื่อว่า^๕คำ

1025
พ 96
R. 2

สอนในพระพุทธศาสนาครั้งนี้ เมื่อ เช่น นั้นจะว่า
 คำสอนในพระพุทธศาสนาไม่ สดวก ใน การ อา ชี พ
 อย่างไม่ใด ควรเห็นว่าคำสอนในพระพุทธศาสนา
 นั้นแล ย่อม เป็น เครื่อง กำจัด ขัดเขี้ยวอุปนิสัยชั่วชั
 ช้องทั้งปวง ให้ ความ สดวก แลสนับสนุนในการ
 อาชีพที่ชอบโดยแท้ เว้นแต่บุคคลต่างกันโดยพัน
 ภูมิ คือ บางเหล่ามีอุปนิสัยยังอ่อน บางเหล่ามี
 อุปนิสัยแก่กล้าแล้ว เพราะฉะนั้นข้อสำคัญจึงต้อง
 เลือ ก ข ท ร ร ม อันมีในพระพุทธศาสนานั้น นำมาสอน
 ให้เหมาะแก่อุปนิสัยของเวณีย์ นี้เป็นสำคัญยิ่ง แม้
 ถึงพระบรมศาสดาที่ทรงสอนประโยชน์ ๓ ก็ด้วยมี
 พระพุทธประสงค์ ในข้อนี้ ประโยชน์ทั้ง ๓ นั้น ได้แก่
 ประโยชน์ปัจจุบัน ๑ ประโยชน์เบื้องหน้า ๑ ประโยชน์
 อย่างยิ่ง ๑ การที่พระองค์ทรงสอนประโยชน์ปัจจุบัน
 แลประโยชน์เบื้องหน้าทั้งสองนี้ นำให้เห็นว่าทรง
 สอน เพื่อบำรุงโลกให้เจริญด้วยวัตถุทรัพย์แลคุณ

ทรัพย์ คือเพื่อให้ฆ่าเพ็ญบารมี ครั้นเมื่อบารมี
 เก່ร่อยแล้ว จึงทรงสอนประโยชน์อย่างยิ่ง เพื่อให้
 ถอนความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงนั้นเสีย รวม
 ความก็คือทรงสอนให้ โลกเจริญเต็มที่แล้ว จึงทรง
 สอนให้ละโลกเสีย เหมือนชาวนาขำรงต้นข้าวให้
 เจริญงอกงามเมล็ดคอกออกรวงแก่เต็มที่แล้ว ก็ตัด
 ต้นเขาผลหาได้ คัดแต่ต้นยังอ่อนไม่ฉนั้น นี่ก็เป็น
 เครื่องให้แลเห็นว่า พระบรมศาสดาหาได้ทรงสอนให้
 เวนัยไปสวรรค์นิพพานทั้งหมดไม่ ยังทรงสอนให้ประ
 กอบการงารอันสมควรแก่ภาวะของคนๆ อยู่ เมื่อเป็น
 เช่นนี้จะหาว่าคำสั่งสอนในพระพุทฺธศาสนา เป็นข้อ
 ขัดข้องในการอาชีพไม่ได้ทีเดียว เว้นแต่ความ
 ขกพร่องของผู้สอน สอนให้ฝึกปฏิบัติของผู้ฟังก็อาจ
 เป็นภัยแก่ทางอาชีพได้ เช่น สอนอรรถ อันดีกว่า
 อวัยะร่างกายทุกส่วน ตลอดทรัพย์สิ้นทั้งมวล
 ล้วนแต่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนตฺตา เกิดก็ไม่ไ้เามา

ได้รู้จักว่ามีคุณอย่างไรไม่ ทั้งมิได้แสดงตนให้
 ปรากฏ เช่นเข้าวัดฟังธรรมจำศีลแต่อย่างใดอย่าง
 หนึ่งไม่ คนเช่นนั้นเหมือนผู้ได้รับอาหารอันเป็นส่วน
 มรดกจากพ่อแม่แล้ว หากได้นำออกประคัมร่างกาย
 ให้ปรากฏแก่ตาโลกไม่ฉันนั้น ยิ่งเหล่าที่เป็นพวก
 นักเลงอันประพฤตินในทางชั่วเลียบหายนั้น ยิ่งห่าง
 จากการสัจจมาคมคบหาด้วยพระสงฆ์ของพระเจ้า และผู้ที่
 บำเพ็ญทานฟังธรรมจำศีลมากทีเดียว การถือ
 พระพุทธศาสนาของบุคคลเหล่านี้ เป็นแต่เพียงสัก
 ว่าถือโดย สักกัต เท่านั้น หากได้แสดงตนให้ปรากฏ
 ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ สำหรับคนเหล่านี้
 ผู้ที่จะสอนย่อมหาโอกาสที่จะแนะนำให้เขาได้ รับคำ
 สอนได้ด้วยยาก เมื่อเป็นเช่นนี้ควรใช้นโยบายใน
 โอกาสอันสมควรที่ได้พบได้เห็น ควรแสดงอหิชาคัย
 ให้เป็นที่พึงใจแล้วทำความสนิทสนมติดต่อกับให้คุ้นเคย
 โดยส่วนตัว เมื่อเป็นกับเองแล้วจึงเล็งถกธรรม

ที่เหมาระกัษ อปนิสสัย ของเขา ช้แจง แสกกงเหตผลให้
 แจ่มแจ้งแก่เขา หรือฝากบทธรรวมอันนั้นไปโดยทาง
 ญาทิมิตรของเขาเพื่อเล่าสู่กันฟัง แต่การที่ท่าเช่นนั้น
 ให้ระวังอย่าให้เขาเห็นว่า พระสงฆ์เป็นนโยบาย
 ควรให้เขาเห็นว่าพระสงฆ์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
 ทำการสอนตามจารีตของพระสงฆ์ เป็นผู้ประกอบ
 คัวยเมตตาศาปราชญ์จริง มีมุ่งหวังอยากให้เขาเป็น
 พลเมืองดี ให้ได้รับความสุขความสำราญจริงทั้งนี้
 การที่ฉลาดในเชิงใช้นโยบายให้ เขาเลื่อมใสมั่นคง
 ในพระพุทธศาสนาได้เช่นนั้น เป็นหลักครูสั่งตัญ
 ประการหนึ่ง ฯ

บทที่ ๕

อันพลเมือง บางเหล่า ที่ยัง คงอยู่ในภาวะ เคยค้า
 คือยังเป็นข้าเถื่อน ย่อมมีนิสัยใจคออันหนักจมอยู่
 ในความโง่เขลาไม่รู้จักขนบธรรมเนียมที่ดี เพราะไม่

มีขนบธรรมเนียมที่ดีสำหรับสกุล เมื่อสกุลไม่มีขนบธรรมเนียมที่ดีเป็นบันทึกให้กุลบุตรกุลธิดากำเนิรตามแล้ว กุลบุตรกุลธิดาเหล่านั้นก็ย่อมตกอยู่ในความโง่เขลา เมื่อเป็นเช่นนั้นความประพฤติก็ย่อมเป็นไปตามความรู้ความเห็นที่โง่เขลา เมื่อประพฤตินั้นเคยชินก็เลยกลายเป็นนิสัยยึดติดสันดาน เพราะเหตุนี้ผู้ที่โง่เขลา จึงมีนิสัยหนัก ประกอบด้วยมานะทิฏฐิอันแรงกล้า สำคัญเห็นว่าส่วนที่ตนเคยประพฤติมาถูกต้องอยู่แล้ว เมื่อมีความสำคัญความเหน้อยเช่นนั้น การที่จะ คบค้าสมาคม กับด้วย ผู้รู้ อื่นอีก ก็ย่อมไม่มี เคยประพฤติตนแต่ทำอยู่อย่างใด ก็ตามเคยอยู่อย่างนั้น ไม่มีที่จะหาขยายเปลี่ยนแปลงฐานะให้เฟื่องฟูยทคลที่มีนิสัยยึดติดเช่นนั้น ย่อมประกอบด้วยโทษอีกหลายประการ เป็นอาทิ คือ ประกอบด้วยความกระตาคกระเดื่อง ความระอาบ ความซึชลาภไม่กล้าหาญในสิ่งที่ควร แม้ถึงมีความสงสัยในข้อ

อรรถธรรมอย่าง ก็ไม่กลัวที่จะฟังใต้ตามท่านผู้รู้
 ใช้แต่เท่านั้น ยังแสดง นิสสัยใจคอ อันเทียบคำ ของตน
 ให้ปรากฏแก่ท่านผู้รู้ จนให้สำคัญเห็นว่าเป็นผู้พอง
 ขน แต่ความจริงหาเป็นผู้พองขนไม่ หากเป็น
 ขรรมาของผู้ที่โง่เขลา ย่อมแสดงนิสสัยใจคอ
 ให้เห็นว่าพองขนเช่นนั้น เพราะโง่เขลา ด้วยเหตุนี้
 จึงมีอัญหาครงกันข้ามเกิดขึ้น คือฝ่ายผู้รู้ก็สำคัญ
 เห็นว่าผู้เทียบคำพองขน เลยสันตสัทธาที่จะแนะนำ
 สั่งสอน ฝ่ายผู้เทียบคำก็สำคัญเห็นว่า ผู้รู้โง่เข
 ไม่นำพา เลยระอาเบื่อหน่ายสันตสัทธาที่จะฟังคำ
 สั่งสอน เมื่อเป็นเช่นนั้น ผลที่จะพึงเกิดขึ้นในเพราะ
 การสอนแต่ในเพราะการฟังย่อมไม่มี เมื่ออัญหาครง
 กันข้ามมีอยู่อย่างนี้ ผลคือความพินาศจะตกอยู่แก่
 ใคร น่าจะเห็นว่าตกอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย คือฝ่าย
 ผู้ที่โง่เขลาที่จะหมกมิดตาบอด อยู่ในความโง่เขลาไม่มีที่
 สิ้นสุด ฝ่ายผู้รู้ที่จะฉลาดไปแต่คนเดียว เมื่อมีกิจ

ที่สำคัญเกิดขึ้น คือเป็นกิจต้องอาศัยบุคคลที่มีภูมิรู้
 หลายแรงช่วยกันทำจึงจะสำเร็จ เมื่อเช่นนั้น คนเดียว
 แม้ถึงฉลาดก็ไม่อาจจะทำให้สำเร็จได้ เหตุฉะนั้น
 ความไร้ประโยชน์ จึงตกลงช่วยกันทั้งสองฝ่าย ก็แะ
 กวาทที่จะแก้ไขปัญหานั้นให้หลุดไป จะต้องเป็นภาระ
 ของใคร • น่าจะเป็นภาระของผู้รู้ เพราะธรรมดาว่า
 ผู้รู้ย่อมมีนโยบายต่าง ๆ พอที่จะแนะนำสั่งสอนให้
 ผู้ไม่ฉลาดกลายเป็นคนเฉลียวฉลาดได้ แต่ผู้
 ไม่เชื่อนั้นไม่เคยได้ยินว่า มีอธิบายที่จะสั่งสอนให้
 ผู้ฉลาดกลายเป็นคนโง่ได้เลย เมื่อภาระในอันจะ
 สั่งสอนตกลงอยู่กับผู้รู้แล้วดังนี้ จึงควรน้อมอภัย
 ของตนให้ตกลงหาพอเหมาะพออีก ก็ทำความสนิท
 สนมเป็นกันเอง ด้วยช่วย ผู้ ไม่เชื่อนั้นให้ ได้ เสียก่อน
 จึงสั่งสอน การแนะนำสั่งสอนจึงจักเป็นผลสำเร็จได้
 เหมือนบุคคลผู้สูงที่จะเข้าช่องประตูที่ต่ำจำต้องก้มลง
 ลอดจึงจะสำเร็จ หรืออีกนัยหนึ่งเหมือนนั่งตมที่หนัก

จำต้องเอาไม่สอตกลงทางใต้แล้วจึงรักขณนั้น ก็และ
 การสอนนั้นย่อมให้เหมาะแก่บวชของผู้ฟัง เช่นสอน
 เหล่าที่เป็นเด็ก มุ่งให้จักจำยถกรรมที่สอนนั้นไว้ ให้
 ได้ ไม่ต้องอธิบายเนื้อความให้กว้างขวางที่จะเป็น
 ทางให้เสีย เช่นแต่หาเรื่องมาประกอบเพื่อให้จำ
 พอเป็นอุปนิสัยเท่านั้น ส่วนผู้ใหญ่ต้องอธิบายชี้
 เหตุผลขยายเนื้อความให้กว้างขวาง จะได้เข้าใจ
 ในทางสัมมาปฏิบัติ เมื่อฉลาดในเชิงสอนเช่นนั้น จัก
 เป็นผลแก่ทั้งผู้สอนทั้งผู้ฟัง ก็กว่าสอนไปตามบุญ
 ตามกรรม การที่ฉลาดในเชิงสอนเช่นนั้น เป็นหลัก
 คุรุสำคัญประการหนึ่ง ๑

บทที่ ๒

อันพูดเมืองบางเหล่าที่ยังมีความสงสัยอยู่ว่า ใน
 โลกนี้ ย่อมมี ศาสนา ที่นับถือ กันอยู่ เป็น จำนวน มาก
 ต่างก็อ้างว่าศาสนาของตน ๆ ที่ ความจริงในชั้นนี้ จะ
 มีอยู่เพียง โคนั้น ก็ยังไม่มีผู้ ที่จะตัดสินให้เด็ดขาด

ลงได้ ความทักสินให้แก้ชขาดไม่ได้^๕นี้เอง เป็นเหตุ
 ทำให้ผู้มีปัญญาอันอ่อนลึงเลไม่แน่ใจในศาสนาที่ตน
 เคยนับถือมา เมื่อเป็นเช่นนี้ หากมีผู้ใดผู้หนึ่ง
 อันมีท่าทางและสำนวนโวหารชอบมาพากล มา
 ช้แจงเหตุผลในศาสนาของเขาให้ฟังว่า ของเขาคือ
 อย่างนั้นของเราเสียอย่างนี้ ก็เลยรวนเรเหินถ้อ
 ตามเขาไปเสียทีเดียว หากได้พิจารณาให้เห็นเหตุผลอัน
 แท้จริงด้วยปัญญาอันชอบไม่ ความจริงการทักสิน
 ในเรื่องศาสนานี้ ย่อมทักสินด้วยปัญญาพิจารณา
 ให้เห็น เหตุ ผล ของ ตน เอง ซึ่ง จะ อาศัย ผู้ ยืน
 ทักสินให้^๕ไม่ได้^๕ ข้อนี้พึงเห็นถึงจะกล่าวต่อไป
 คือศาสนาทั้งมวลมีมุ่งให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสุขด้วย
 กันทั้งนั้น แต่ศาสนาบางเหล่าก็เหมือนสอนว่า
 ความสุขก็ความทุกข์ก็ ที่จะได้ย่อมอาศัยเหตุ
 ภายนอกเป็นผู้อำนวย คือผู้ใดปฏิบัติให้ถูกต้องตาม
 ลัทธิของศาสนาที่ตนนับถือแล้ว พระผู้เป็นเจ้าหรือ
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ย่อมบันดาลความสุขให้แก่ผู้นั้น ถ้า

ผู้ใดปฏิบัติไม่ถูกต้องตามลัทธิของศาสนาที่ตนนับถือ
 พระผู้เป็นเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ย่อมลงโทษ คือขันธ์กาล
 ความทุกข์ให้แก่ผู้นั้น ความสุขและความทุกข์
 ย่อมได้เพราะพระผู้เป็นเจ้าแลสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขันธ์กาลให้
 ดังนั้น ข้อว่าสอนให้อาศัยเหตุภายนอก เพราะพระผู้
 เป็นเจ้าแลสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นส่วนภายนอก ส่วน
 พระพุทธศาสนา พระบรมศาสดาไม่ได้ทรงสอนให้
 อาศัยเหตุภายนอกเช่นนั้น คือทรงสอนว่า ความสุข
 และความทุกข์ที่จะได้ย่อม อาศัยเหตุภายใน คือ
 อาศัยตนเองเป็นเหตุทั้งนั้น จะใดก็หรือใดชวักเพราะ
 การกระทำของตนเอง แลพระพุทธศาสนาเป็น
 ศาสนาที่ไม่บังคับให้เชื่อ ยิ่งกว่านั้น ยังไม่ประสงค์
 จะให้ ผู้ฟังเชื่อถือโดยงมงาย มุ่งหมายให้เชื่อด้วย
 ปัญญาที่วิจารณ์เห็น ด้วยตัวเอง จะฟังเห็นได้ใน
 กาลามสูตรที่พระองค์ทรงสอนชาวกาลามชน คือให้
 ชาวกาลามชนเมื่อใดฟังมาจากผู้อื่นก็ ไม่เห็นตำรา
 กล่าวไว้ก็ดี เหล่านี้ เป็นต้น ก็ไม่ให้เชื่อตาบไป

ที่เคี้ยว ต้องพิจารณาให้เห็นเหตุผลด้วยปัญญาของตนเองเสียก่อนแล้วจึงเชื่อกองนี้เป็นตัวอย่าง ความจริงที่พระองค์ทรงสอนให้อาศัยเหตุภายใน คืออาศัยตนเองเป็นเหตุ นั้น ก็เพราะสิ่งทั้งมวลล้วนแต่ตนต้องทำ จึงได้รยผล เหมือนชาวนาที่จะได้ข้าวใส่ยุ้งก็อาศัยความทำ ถ้ามีวัวแต่นั่งนอนพระผู้เป็นเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ ผลจะเป็นอย่างไรทั้งนี้เป็นตัวอย่าง ก็และซึ่งจะให้เชื่อยุปัญญาที่ วิจาร์เห็นด้วยตนเองนั้น ก็คือให้ ใ้ปัญญาพิจารณาสภาพทั้งช่วงให้เห็นเหตุผล เป็นต้นว่าสภาพที่คิดเป็นส่วนให้ความสุขแก่ผู้ประพฤติ แลสภาพที่ชั่วเป็นส่วนให้ความทุกข์แก่ผู้ประพฤติ สภาพทั้ง ๒ อย่างนี้ เป็นสมมติกลางของโลก ทั้งอยู่ประจำโลกทุกเมื่อ ไม่มากชั้น ไม่น้อยลงบุคคลที่เกิดขึ้นมาในโลกทุกคน มีสิทธิ์ที่จะประพฤติดี และประพฤติชั่วได้ด้วยกันทั้งนั้น จึงชื่อว่า เป็นสมมติกลาง แต่ผู้ที่ประพฤติดี สภาพที่คิดขิ้นกาลความสุข

ให้ ผู้ที่ประพฤติกว้างสภาพที่ชั่วก็ขึ้นศาลความทุกข์
 ให้ โดยขึ้นก็พอแลเห็นได้แล้วว่า สุขแลทุกข์
 เป็นส่วนที่ตนขึ้นศาลเอาเองแท้ ทางพระพุทธรศาสนา
 สอนให้อาศัยเหตุภายใน คืออาศัยตนเองเป็นเหตุนั้น
 ทั่วอาการ อย่างนี้ แต่ศาสนาอื่นสอนให้อาศัยเหตุ
 ภายนอกคือสุขแลทุกข์ที่จะได้ ย่อมอาศัยพระผู้เป็น
 เจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขึ้นศาลให้ทั้งนั้น การสอนให้
 อาศัยเหตุภายใน และให้อาศัยเหตุภายนอกทั้ง ๒
 อย่างนี้ ส่วนไหนที่จะมีความดีความจริงกว่ากันจง
 วิจารณ์ให้เห็นด้วยปัญญาเถิด ไม่ต้องชมว่าศาสนา
 นั้นดี ที่ว่าศาสนาอื่นชั่วอันเป็นเหตุที่จะให้ทะเลาะวิวาท
 ทั่วเหตุอันผู้สอนศาสนาทั้งมวลจึงไม่ควรชมศาสนาที่
 ตนนับถือว่าดี ที่ศาสนาอื่นว่าชั่ว ควรชแวงเหตุผล
 ให้ผู้ฟังเข้าใจ ผู้ฟังจะเลือกใส่ขึ้นศเชื่อถือ ก็ย่อม
 เป็นหน้าที่ของผู้ฟังจะวิจารณ์ให้เห็นด้วยปัญญา เพราะ
 สิ่งที่เป็นของจริงย่อมไม่พ้นวิสัยของปัญญาไปได้ คือ

ของจริง ย่อมมีเหตุ มีผล พอบัญญัติใคร่ครองตามได้
เป็นธรรมดา ค้ำยเหตุนี้ การที่ฉลากในเชิงซีเหตุผล
ไม่ยกศาสนาตนข่มศาสนาอื่น ก็เป็นหลักครุสำคัญ
ประการหนึ่ง ฯ

บทที่ ๗

อันลัทธิ ขรรมนิยม ประเพณี ของ บุคคล ทุกหมู่
เหล่า ทั้งเป็นของเก่าทั้งเป็นของใหม่ ย่อมมียิ่ง
และหย่อนปะปนกันอยู่เป็นธรรมดา บุคคลบางเหล่า
ไม่รู้จักค้ำส่วนที่เสียและส่วนที่ล่วงสมัยแล้วทั้ง และ
ไม่รู้จักเลือกส่วนที่ดีไว้ เห็นแต่ว่าเป็นของเก่าสืบมา
แต่พ่อแม่ปู่ย่าตายายก็เห็นว่าเป็นของดีทั้งนั้น แล้วก็
หอบไปทั้งหมด กล่าวคือประพฤติกามทั้งสิ้น บาง
เหล่าเห็นตรงกันข้าม คือเห็นว่า ถ้าเป็นส่วนของ
เก่าแล้ว ย่อมเลวทรามทั้งสิ้น เพราะเห็นว่าคน
รุ่นเก่าย่อมโง่เขลากว่าคนสมัยใหม่ เมื่อเห็นดังนี้

ก็ คัด ลัทธิ ขรรณเนียม ประเพณี ของ เก่า ทั้ง ทั้ง หมก
 เลือกลอยเอาส่วนใหม่ไว้ทั้งสิ้น ขางเหล่านี่ไม่เป็น
 เช่นนั้น ย่อมวิจารณ์ให้เห็นเหตุผลด้วยปัญญาทั้งของ
 เก่าทั้งของใหม่ เมื่อเห็นว่าส่วนที่เสียหายหรือไม่
 เสียหายแต่ล่วงสมัยแล้ว ย่อมคัดทิ้งทั้งนั้น ส่วน
 ที่คมเหตุผลพอ ที่เหมาะแก่สมัยทุกเมื่อ ย่อมเลือก
 ไว้ คือประพฤติกตามทั้งสิ้น เหมือนนายมาลาการผู้
 ฉลาดคัดคอกไม้ส่วนที่เสียทิ้ง เลือกคอกไม้ส่วน
 ที่ดีไว้ฉนั้น ๆ ก็และจำพวกที่ ๑ ที่หอยของเก่าไว้
 ทั้งหมดนั้นเหมือนคนนอนหลับขี้สันทิ ย่อมไม่รู้จักคิด
 ทิ้งปวง จำพวกที่ ๒ ที่หอยของใหม่ไว้ทั้งหมดนั้น
 เหมือนคนนอนตื่นแต่ยังไม่ลืมตา ก็ย่อมยังไม่รู้จัก
 ทิ้งทั้งปวงตจกัน จำพวกที่ ๓ ที่รู้จักคิดส่วนที่เสีย
 ทิ้งเลือกส่วนที่ดีไว้ เหมือนคนนอนตื่นแล้วลืมตา
 มองดูทิศ ทิ้งปวง เห็นแจ่มแจ้ง ฉนั้น ก็และลัทธิ
 ขรรณเนียม ประเพณี ที่จะสังเกตได้ ว่าเป็นส่วนดีฉนั้น

คือเป็นส่วนไว้ เหตุผล หรือ มีเหตุผล ก็เป็นส่วน ที่ล่วง
 สมัยแล้ว ก็ซึ่งเป็นส่วนที่คนนั้น สังเกตได้ด้วยเป็น
 ส่วนที่มีเหตุผลและเหมาะสมกับสมัยทุกเมื่อ ด้วยเหตุ
 ผู้หวังดี เมื่อเล่าเรียนเป็นนักธรรมก็ดี พระปริยัติ
 ธรรมก็ดี ศิลปะวิทยาต่างๆก็ดี แม้ที่สวดอ่านหนังสือ
 พิมพ์ต่างๆก็ดี จงพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาว่าส่วน
 เสียดควรคิด ส่วนนี้ไม่ควรเลือก ถ้าไม่เช่นนั้นอาจจะ
 ประหารตนของคนให้ย่อยยับและทำความยุ่งเหยิงให้
 แก่ชาติพระศาสนาพระมหากษัตริย์ก็เป็นได้ เพราะ
 การเรียน การด การฟัง ย่อมเป็นการเสียม ปัญญาให้
 แหลมนำคัม ปัญญาที่แหลมที่คมนี้เอง ถ้าไม่มี
 อุบายคือสติควบคุมให้เป็นที่ถูกต้อง ปล่อยให้
 ให้เป็นไปในทางที่ผิดแล้ว ย่อมเป็นความหยาบช้า
 มหาจัญโรมหาพินาศอันใหญ่หลวงทีเดียว พึงเห็น
 ตัวอย่างบางคนบางหมู่บางประเทศที่มีแต่การประหาร
 ตนประหารพวกให้ย่อยยับยุ่งเหยิง หากความสงบสุข

มีไต่อยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะการเสียมขี้ฉุญญาให้แหลม
 ให้คัมแล้ว ให้เอนไปในทางที่ผิดคนเอง เป็นเหตุ
 เหมือนเด็กที่ยังไม่เคียงภาษา ไต่คำพอนแหลมอัน
 คมแล้วเอามาเล่น อมปลายมันข้าง กำคัมมันข้าง
 ข้อมประหารตนเองให้ย่อยยับฉุนั้น จริงอยู่ถ้าไม่มี
 การเล่าเรียนอันเป็นการเสียมขี้ฉุญญาให้แหลมให้คัม
 พลเมืองก็จะโง่เขลาเป็นเท่าเช่นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้น
 บ้านเมือง ก็จะถูกขี้ย ดูกเขียดไม่ถึงซึ่งความเจริญรุ่ง
 เรืองได้ เหมือนมีคชเทอไม่แหลมไม่คมใช้ การ
 ะไรก็ไม่ได้ ครั้นมีการเล่าเรียนอันเป็นเครื่องเสียม
 ขี้ฉุญญาให้แหลมให้คัม พลเมืองก็ฉลาด แต่ถ้า
 ฉลาดไปในทางที่ผิด คือประพฤติกไปในทางที่ชั่วเสีย
 หาย ทำคนและพวกให้ย่อยยับก็ย่อมเป็นช่องทาง
 ให้พวกอื่นเข้ามาเหยียบย่ำขยให้ประลัยไป ก็ไม่ถึง
 ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของตน เหมือนใช้มีคคัมแหลม
 ที่คมไปในทางที่ผิดก็ย่อมเสียประโยชน์ ต่อเมื่อ

มีการเล่าเรียน อันเป็นเครื่อง เสื่อม ชั่วญญาให้แหลม
ให้คมแล้ว ให้เข้าไปในทางที่ถูกต้องคือใช้ปัญญา
อันนั้นเป็นนโยบาย บำรงตนบำรุงพวกให้ ถึงซึ่ง
ความเจริญ เหมือนใช้ มีดที่แหลมที่คมไปในทาง
ที่ถูก ย่อมได้ประโยชน์อันเป็นที่พึงใจ ด้วยเหตุนี้
การ ที่ฉลาดใน เชิงสอนให้ รู้จัก คัดเลือก ลัทธิธรรม
นิยมประเพณีเก่าใหม่ และให้ รู้จักใช้ ปัญญาให้
เข้าไปในทางที่ถูกต้อง นี้เป็นหลักวิชาสำคัญประการ
หนึ่ง ๗

บทที่ ๘

อันพลเมืองบางเหล่าไม่รู้จักราค่าของชีวิต ความ
จริงค่าของชีวิตก็คือใช้ เวลาที่ได้ ประพฤติการงานอัน
เป็นประโยชน์นี้เอง ก็และการปล่อยเวลาทิ้งเสีย
หรือการเอาเวลามาประพฤยในทางที่ผิด ซื่อว่าเป็น
การทำค่าของชีวิตให้เป็นหมัน เพราะเหตุนี้ทุกคน
ควรทำชีวิตของตนให้มีค่า การทำชีวิตให้มีค่า

ก็คือ ประถมศึกษาในหน้าที่ ของตน เต็มสามารถ จนให้
 เกิดผล เป็นต้นว่าเป็นชาวนาก็ตั้งตนได้ ในเชิงทำนา
 เป็นชาวค้ำก็ตั้งตนได้ ในเชิงซอซาย ทั้งนี้เป็นตัวอย่าง
 ก็และชาวเราผู้ตั้งอยู่ในภาวะคือความเป็นผู้วช ก็
 ควรทำชีวิตของตนให้มีค่า ทางที่จะทำชีวิตให้มีค่า
 ก็หลายอย่าง ในที่นี้จะนำมาบรรยายบางประการ
 คือการแสดงธรรมก็เป็นค่าของชีวิตประเภท ๑ จึง
 ควรประถมศึกษาให้เต็มสามารถ แต่ที่จะให้เป็นผล
 อันค้ำงามนั้น ควรคำนึงตามรอยพระบรมศาสดา
 ที่ทรงสั่งสอนเวไนยแต่ปางก่อน คือว่าเมื่อพระองค์ได้
 ทรงพบปะกับใคร ๆ ณที่ใดที่หนึ่ง ครั้นทรงเห็นว่า
 เป็นผู้สมควรพอที่จะได้รับประโยชน์ คือเป็นเวไนยชน
 ก็ทรงแสดงธรรมที่เกี่ยว ไม่ต้องรอการนิมนต์เลย
 ทั้งเป็นตัวอย่าง ด้วยเหตุนี้ชาวเราก็ไม่ควรรอการ
 นิมนต์ เมื่อพบปะใคร ๆ อันเป็นผู้ลุ่มอยู่ในวงพอที่จะ
 สอนได้ จะเป็นผู้เกี่ยวหรือหลายคนก็ตาม ก็ควร

ทำอภัยแนะนำสั่งสอนให้ได้รับประโยชน์โดยควร
 ไม่ควร ปล่อยให้เวลา ที่ตนได้ พยายาม ให้เป็นหมันเสีย
 เยอะ แต่จงระวังอย่าให้เหินเป็นการรบกวนที่จะเสีย
 ความสำราญกลายเป็นรำคาญไป การที่พยายาม
 ทำ ก็ อย่าง นี้ ก็ เป็น การ เหมาะ ภัย ชาว เรา ผู้ บวช
 เพราะเป็นผู้ทรงศีลทรงธรรมเป็นที่เคารพยำเกรงของ
 พลเมือง ทั้งพลเมืองก็ได้อุปการะด้วยปัจจัย ๘ มีจวร
 เป็นต้น ถ้าจะคิดเป็นมูลค่าในระยะปีหนึ่งๆเป็นจำนวน
 ไม่น้อย ยิ่งกว่านั้นยังได้สิทธิพิเศษในทางราชการ
 ยกให้เป็นโสภณหลายอย่าง มิไม่ต้องเสียภาษีอากร
 เป็นต้น เพราะเหตุนี้ ชาวเรา ผู้บวช จึงควรแล้ว
 ที่จะสั่งสอนประชาชนให้เป็นพลเมืองดี เป็นการช่วย
 ชาติพระศาสนาพระมหากษัตริราชเจ้าของชาวเรา
 ให้เจริญรุ่งเรืองดำรงคงทนอีกโสภณหนึ่ง ทั้งเป็น
 การทำชีวิตให้มีค่าสูง การที่ฉลาดในเชิงสอนอัน
 เป็นเหตุให้ประมุขค่าของชีวิตเช่นนั้น เป็นหลักครุ

สำคัญประการหนึ่ง ฯ

ก็และในที่สถัน ขอสักชวนชาวเราที่เป็นครูผู้
หวังดี เมื่อได้อ่านหลักทั้ง๘ บทที่บรรยายมานี้ วิจารณ์
เห็นเหตุผลด้วยปัญญาของตนๆแล้ว จึงช่วยสอน
ผลเมือง ของ ชาวเราให้ ได้ รัย ประโยชน์ โดย อำนวย
แต่อย่างดี เมื่อได้สอนศีลธรรมส่วนอื่น ๆ แล้ว ให้
สอนในการให้ ผลเมือง รักชาติ พระศาสนา พระมหา
กษัตริย์ทุกคราวไป และแนะนำให้ รู้จักวิธีทำพหุ
มามกะโดยพระราชนิมิตที่เป็นอยู่ณะบัดนี้ ให้ ถือว่า
เป็นสำคัญส่วนหนึ่งในการสอน เพราะว่าชาติไทย
ก็ดี พระพุทธศาสนาก็ดี พระมหากษัตริย์ราชเจ้า
ก็ดี ทั้ง ๓ ส่วนนี้ ย่อมเป็นมิ่งขวัญอันประเสริฐ ที่
ชาวเราได้รับเป็นมรดกสืบเนื่องมาหลายชั่วบรรพบุรุษ
บรรพตริ จึงควรหวงแหนรักใคร่เคารพนับถือบง
กันรักษาไว้ ให้ดำรงคงอยู่ค้ำฟ้าและดิน เพื่อเป็น
มรดกแก่ผู้ย่างหลัง ฯ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์บรรณวัฒนาการ
ถนนบ้านตะนาวศรี ตอนปากถนนเจ้าดาร
ในพระนคร